

MATÚŠ KUČERA

STREDOVEKÉ SLOVENSKO

PERFEKT

STREDOVEKÉ SLOVENSKO

Portrét kráľa a cisára Žigmunda, ktorého autorom je Albrecht Dürer

STREDOVEKÉ SLOVENSKO

MATÚŠ KUČERA

Text © Matúš Kučera
Photography © Perfekt's archive
Illustration © Edita Ambrušová, Ľudmila Cvengrošová, Miroslav Regitko
Design © Veronika Sabovčíková
Slovak edition © Perfekt 2016

STREDOVEKÉ SLOVENSKO

Tento projekt finančne podporil **u.** fond
na podporu
umenia

Text: prof. PhDr. Matúš Kučera, DrSc.
Recenzent: prof. PhDr. Martin Homza, PhD.
Fotografie: archív vydavateľstva Perfekt
Ilustrácie: Edita Ambrušová, Ľudmila Cvengrošová, Miroslav Regitko
Dizajn: Veronika Sabovčíková
Jazyková redaktorka: Alexandra Cighardová
Tlačové podklady: Digital Vision

Vydal Perfekt, a. s., Cukrová 14, 811 08 Bratislava, ako svoju 753. publikáciu.
Rok vydania 2016
Druhé vydanie
Tlač: KASICO, a. s., www.kasico.sk

Knihu si môžete objednať vo vydavateľstve PERFEKT, Cukrová 14, 811 08 Bratislava,
e-mail: odbyt@perfekt.sk alebo kúpiť v kníhkupectve Vojtecha Zamarovského,
Karpatská 7, 811 05 Bratislava 1, alebo na www.perfekt.sk s 30 % zľavou.
Elektronickú verziu tejto knihy si môžete kúpiť na www.martinus.sk a www.dibuk.sk.

ISBN: 978-80-8046-765-4
www.perfekt.sk

Kniha profesora Matúša Kučeru *Stredoveké Slovensko*, podobne ako jeho *Postavy veľkomoravskej histórie*, či *Slováci a Chorváti (Historické a kultúrne vzťahy)*, alebo *Kráľ Svätopluk*, patrí medzi diela, ktoré sa zapísali nielen do dejín slovenskej historiografie, ale aj do dejín najdôležitejších počínov, ktoré slovenskému čitateľovi približujú pútavým jazykom a populárnym štýlom najdôležitejšie výsledky celoživotných výskumov popredného slovenského a európskeho odborníka v odbore medievalistiky, to jest vedného odboru, ktorý sa zaoberá dejinami stredoveku na území, ktoré sa vymedzuje približne hranicami dnešnej Slovenskej republiky.

Už samotný názov diela *Stredoveké Slovensko* je veľavravný. V čitateľovi právom vzbudzuje záujem. Mnohým totiž ako prvé napadne, že nič také nebolo, keďže je všeobecne známe, že Slovensko vo viac-menej súčasných hraniciach sa z Uhorského kráľovstva vymanilo až v roku 1918, respektíve 1919, keď sa precizovali jeho lineárne hranice. S takouto odpoveďou sa však profesor Kučera, dokedy mi moja pamäť siaha, nikdy neuspokojoval a ani nikdy neuspokojil. Isteže nebol ani prvý ani posledný v dejinách slovenskej historiografie, ktorý sa pokúsil definovať slovenskú územnú a kultúrnu osobitosť v dobách stredovekých. Keď k tomu ale v prvej polovici osemdesiatych rokov minulého storočia a aj tisícročia pristúpil, znamenalo to v časoch, ktoré sme vtedy žili, veľkú odvahu. Keď teda vtedy, pred tými mnohými rokmi po prvý raz koncipoval svoje ľudové čítania z dejín stredovekého Slovenska a Slovákov, vtedy ešte pre vydavateľstvo Mladé letá, nemohol poznať všetko z toho, čo o územnom vývoji hraníc dnešného Slovenska vie slovenská historická veda dnes, spomeniem len ako vhodný príklad *Kroniku Ulricha z Richentálu*, ktorá termín Slovensko pozná už na začiatku 15. storočia. Práve tieto súčasné vedomosti však potvrdili, že koncept, ktorý profesor zvolil, bol viac ako správny. Jeho správnosť teda neoveril len čas, ktorý uplynul od obdobia, keď sa rodili prvé myšlienky tejto knihy. V neposlednom rade to bola samotná čitateľská obec, ktorá v posledných viac ako štyridsiatich rokoch potvrdila správnosť nastolených téz profesora Kučeru

o slovenských dejinách v stredoveku. K tomuto už len dodám, že táto obec sa za tie roky nielen prirodzene vymenila, ale stala sa aj oveľa viac náročnou.

Asi niet väčšieho potešenia pre autora, ako je to, keď ešte za svojho života môže vidieť, ako sa myšlienky z jeho diela čoraz hlbšie ukotvujú v spoločenskom vedomí národa, ktorému svoj text pripísal. Profesor Kučera sa takejto satisfakcie dožil a do istej miery si dnes môžem dovoliť metaforu o záhradníkovi, ktorý si nielen užíva plody svojej vlastnej práce, ale aj plody tých, ktorých kedysi sám priviedol ako svojich učňov k remeslu historika. Spomeniem v tejto súvislosti len niektoré myšlienky, ktoré profesor znovu „vsadil“ do našej historickej pamäti prederavenej rokmi jej gumovania a prekrúcania. Na prvom mieste medzi takýmito témami je nepochybne tematika prvého kráľa Slovákov Svätopluka. Hoci v predkladanej knihe je táto problematika načrtnutá najmä v kapitolách Bola to zrada? a Svätopluk a Metod a profesor jej venuje len niečo okolo dvadsať strán, sú to strany, o ktorých možno právom povedať, že sú nielen pútavo napísané, ale priamo formatívne.

História totiž nielen popisuje minulosť, z ktorej sa treba učiť, ale aj formuje budúcnosť formulovaním myšlienok, ktoré dnešok presahujú. Okrem svätoplukovskej a cyrilo-metodskej tematiky, ktoré tvoria akési pomyselné základné kamene kučerovského konceptu dejín Slovákov, do tejto skupiny myšlienok patrí aj tá, ktorá veľmi výrazne pripomína podiel našich predkov pri vytváraní základov Uhorského kráľovstva. Fascinujúce na podaní profesora Kučeru je však nielen to, že svoj príbeh „úspešných Slovákov“ po páde Veľkomoravskej ríše podáva na príklade nitrianskej vetvy kráľovského rodu Arpádovcov, ale aj ako príbeh jednoduchého človeka, ktorý svojou každodennou drinou pretvára realitu na svoj obraz. Aj vďaka profesorovi Kučerovi je dnes totiž zrejme a nepochybné, že to boli najmä Slováci (vo všetkých sociálnych vrstvách od „kráľovských palácov“ po „slamené strechy“), naši nielen podľa mena slávni predkovia – roľníci, pastieri, remeselníci, obchodníci, baníci, robotníci v kovospracujúcom priemysle, ale aj slávni a hrdinskí vojaci (junáci), velitelia obraných a často aj útočných šíkov, ktorí si krajinu medzi Tisou, Dunajom a Karpatmi nielen ubránili pred všetkými hrozbami, ale zmenili ju do podoby, ako ju poznáme dnes. Zaiste takéto chápanie slovenských dejín búra dogmu o bezvedomom, homogénnom, beztvarem spoločenstve bez vlastných historických tradícií a hrdinských narácií (rozprávání), ako sa ju snažia i dnes podávať a (zle) predávať protivníci takéhoto dejinného konceptu, historici, žurnalisti, či aj politici, ktorí v slovenských dejinách vidia všetko a všetkých, schopných a úspešných Slovákov však práve nie.

„Odklínanie“ slovenských stredovekých dejín tvorí obsah knihy, ktorú v ďalšom vydaní ponúkajú vydavatelia a redaktori Perfektu v novom šate slovenskému čitateľovi, stále „hladnému“ po svojich dejinách. Už som naznačil, že profesor Kučera svoje prenikavé analytické sondy do prostredia stredovekého spoločenstva, ktorého potomkovia do dnešných dní obývajú krajinu (i dnes ju poznáme ako Slovensko), robí pekným, čitateľným a prostým jazykom, za dôležité však pokladám ešte v tejto súvislosti podotknúť, že historickú vedu tak vyníma z prostredia, ktoré vonia akademickou sterilitou a vracia ju tam, kam pôvodne patrila, to jest k tým literárnym žánrom, ktorých cieľom bolo svojho čitateľa nielen poučiť, ale aj pobaviť. To si však nepochybne vyžaduje osobitý talent. Ak sa takýto talent spojí s odbornou erudíciou a schopnosťou mnohokrát hlboké a ťažké myšlienky abstrahovať do zrozumiteľnej podoby, celkový efekt (najmä spoločenský) predkladanej knihy je zrejmý.

Na záver svojho krátkeho vstupu už by som chcel len poznamenať to, čo inak zvyknem o svojom majstrovi hovoriť aj počas svojich prednášok. Ak niekto slovom zvládne pomenovať tridsať rôznych druhov, farieb a chutí jablák, ako to dokáže prof. Matúš Kučera, takýto človek (vrátim sa k svojej metafore) nie je len dobrým záhradníkom. Takýto človek slovom ovláda realitu a nie realita jeho. Keď potom tento človek dokáže ešte toto slovo preniesť do písanej podoby, načmárať ho, načiara ho – deje čiary. Je teda v stredovekom slova zmyslom „čarodejník“. Profesor Kučera je práve takýmto človekom a jeho slovenské dejiny, čarovným čítaním, ktoré nielen „kantorsky“ poučuje, ale, a to najmä, baví a cez zábavu, núti rozmýšľať.

Martin Homza

9. september 2016

capit prologus de fo ingressu a de
casibus profusis et aduersis eorum.

Egelis
igitur hu
nozum i
natalibus
filius feli
cibus et li
mistris: q
aenlq; co

rum loca immutauerit videndu
nunc e quo tempore ipsonia re
dierunt: ita quoque redierunt
fuerunt capitanei quibusq; nu
merus annatorum mercitum ap

ponce impit opusito dignu
mo v dicit
ab incarna
tione annu
scerentesimo
lxxvii a mo
te nero ayle
regi hunga

rorum anno centesimo quarto
tempore constantini imperatoris
tercij et zacharie pape sic scribit
in Cronica romanorum: hylgari
de scyria secundo egressi s hoc modo.

My Slovieni prostý ľud sme

Jazyk je úžasný tvorivý počín človeka. Dorozumievame sa ním a vďaka písmu môžeme odovzdať a zanechať svoje objavné poznanie aj budúcim generáciám. Materinským jazykom Slovákov je slovenčina. Patrí do bohatej skupiny slovanských jazykov, takže keď Slováčik príde do Čiech, do niektorej slovanskej krajiny na Balkáne alebo do Poľska či do Ruska, hneď zistí, že jeho materčina má mnoho podobných, či dokonca rovnakých slov s ostatnými jazykmi slovanskej rodiny. Občas sa trošku inak vyslovujú alebo majú máličko posunutý význam, alebo je v nich zmenená niektorá hláska, no základ je rovnaký, podobá sa ako vajce vajcu našej slovenčine. To preto, lebo kedysi pradávno žili všetci Slovania pohromade v spoločnej pravlasti a mali spoločný jazyk. Vlastne ani nevieme, ako sami seba nazývali, lebo meno „Slovania, Slovieni“ zapisovali len byzantskí vzdelanci, ktorí sa od 6. storočia nášho letopočtu s nimi stretávali čoraz častejšie, keďže s nimi susedili. Niektorí sa nazdávali, že ten názov sa spája so slovami „sláva, slávny“ alebo „slovo“. Najpravdepodobnejším vysvetlením sa však ukazuje, že Slovan, Slovienin je obyvateľ kraja, ktorý sa rozkladá nad riekou či jazerom.

Jazykovedci k takémuto výkladu o pôvode názvu *Slovan* neprišli náhodou alebo len premýšľaním či, božeuchovaj, obyčajnou špekuláciou. Keď sa pozreli na sústavu zemepisných názvov v starej domovine Slovanov, všimli si, že je v nej mnoho vôd, jazier i tokov, ktoré mali v názve „slov-“: *Slava, Slova, Slavie, Slovie* a podobne. A každý poriadny jazykovedec – najmä onomastik, ktorý sa zaoberá štúdiom názvov – vie, že mená vôd patria medzi najstaršie zemepisné pomenovania vôbec. Učenci teda začali premýšľať, odkiaľ sa tu záhadné „slov-“ a „slav-“ vzalo. Hlbokým štúdiom zistili, že už v indoeurópskom prajazyku (z ktorého sa vyvinulo mnoho jazykov na svete, medzi nimi i jazyky slovanské) bolo slovíčko *kleu-*, ktoré znamenalo *tieť, plynúť, plávať, čistiť*. A ono bolo

také silné, že sa dokázalo prepašovať do mnohých starých jazykov, akými bola gótcina, gréčtina, latinčina, ale i do starej litovčiny, teda až do tých kútov Európy, kde bola pravlast Slovanov. Pritom si toto slovíčko vytrvalo zachovávalo svoj význam a zmenili sa v ňom len niektoré hlásky. Tak sa pretvorilo i do slovanskej podoby *slov-, slav-*, označujúc vody, jazerá i rieky, ktoré tiekli, plynuli. No a odtiaľ bol už len krôčik k tomu, aby sa aj ľudia, ktorí žili pri jazerách či riekach *Slava, Slovia, Slova*, nazývali *Slov-énin, Slov-ěne*, teda *Slovan, Slovania*.

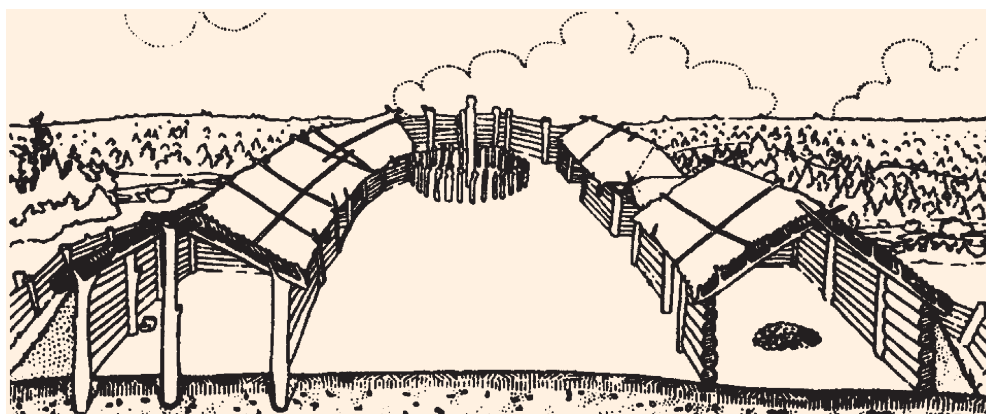
Názov *Slovania* nebol jediný, ktorým iné národy označovali našich predkov. Starí rímski letopisci, zemepisci a iní vzdelanci ich volali *Venedi, Vinidi*, a treba povedať, že omylom. Naši predkovia žili totiž v šírých rovinách kdesi

pri Baltskom mori, v susedstve s ilýrskym kmeňom Venetov. Keď sa Veneti odsťahovali na juh, do dnešného Talianska (Benátky sa dodnes nazývajú podľa nich Venezia), susedné germánske kmeny začali nazývať ich menom Slovanov. A od Germánov prevzali pomenovanie Rimania. Podobný osud stihol aj iné národy v Európe. Napríklad Germánom naši predkovia nerozumeli ani slova, boli pre nich nemí, a tak sa stali (a dodnes ostali) Nemcami. Aj ďalší susedia Germánov – Francúzi – si vec zjednodušili. Ako prví spoznali germánsky kmeň, ktorého členovia sa volali Alamani, nuž dodnes je každý Nemeц pre nich Allemand.

V tých dobách, o ktorých hovoríme, predstavovali Slovania pre okolitý svet obrovskú a neznámu masu ľudstva. Nikto o nich nič dôkladnejšie nevedel. Ani len to, kde sa rozkladá ich pravlasť, domovina. Jedni sa domnievali, že pochádzajú od Baltského mora, iní zas poznali Slovanov zo širokých stepí dnešného Ruska. A čo bola pravda? Oboje. Slovanická pravlasť siahala od dnešnej poľskej rieky Visly až po brehy majestátneho ruského Donu a Dnepra. Bola to krajina na hranici stepí, kde žili pastierske kočovné národy, a na hranici veľkých lesov, v ktorých sa vtedajší človek strácal. Ľudia sa živili lovom rozmanitej lesnej zveriny i rýb, čo poskytovali veľké rieky a jazerá, ale aj poľnohospodárstvom. Nekonečné roviny s úrodnou čiernou zemou boli ani stvorené pre radlo a pluh. Iba podnebie nie veľmi žičilo ľudskému úsiliu – tuhé a kruté zimy robili kraj drsným, zjari a na jeseň neprívetivým, nuž Slovania museli obrábať zem s oveľa väčšou usilovnosťou ako národy na teplom pobreží Stredozemného či Čierneho mora. Navyše našu pravlasť – čo ako rozľahlú – neobmývalo more, a tak naši predkovia nezakúsili objaviteľské dobrodružstvá moreplavcov ani spaľujúcu túžbu brázditi moria a oceány. Podobne

ako mnohí ďalší „suchozemci“ žili medzi svojimi hájmi, riekami a jazerami, v nevelkých spoločenstvách, bez rozsiahlych obchodných či mestských centier, aké v tom čase naplno pulzovali v starom Grécku, vo Fenícii a neskôr vo svetovládnom rímskom impériu. Slovania boli vtedy vo svojej najvnútornejšej podstate dedičania a táto črta spolu s bohatou prírodou formovala ich psychiku, ustrojenie, povahu.

Ktovie, prečo ľudia z lesov a hájov považovali druhé národy za bojzlivých, plachých, nevýbojných. Dokonca sa začalo hovoriť o „slovanskej holubičej duši“. Neprávom. Nie že by naši predkovia boli naslovovzatí výbojnici, bitkári a násilníci, no kto na nich položil ruku, spoznal, že vedia poriadne zovrieť päť, nastaviť štít, udrieť sekerou, ovaliť kopijou. Istý byzantský vojvodca (historici ho nazývajú Pseudomaurkios), ktorý v 6. storočí nášho letopočtu spísal dvanásť kníh o vojenskom umení aj o tom, ako a kde s ktorými národmi treba bojovať, o našich predkoch zaznamenal: *„Slovania, navyknutísúc na slobodu, nedajú sa nijako zotročiť alebo podrobiť, najmä nie vo vlastnej krajine. K hostom sú láskaví a ochotne ich sprevádzajú z miesta na miesto.“* Ďalej vyzdvihoval ich demokratické zmýšľanie a úctu k slobode: *„Tých, čo sú u nich v zajatí, nedržia tak ako ostatné národy na neohraničený čas; ustanovia im určitú lehotu, po uplynutí ktorej ostáva len na ich vôli, či sa chcú proti stanovenej náhrade vrátiť k svojim, alebo ostať na mieste ako slobodní a priatelia.“* V súvislosti s ich vojenským umením však pripomína, že *„radi pripravujú útoky na svojich nepriateľov v húštinách, tiesňavách a na skalnatých bralách. Radi používajú v boji úklady, náhle prepadajú, ale i rabovačky, pripravujú si na to vo dne i v noci rôzne pasce a nástrahy. V skúsenosti prechádzajú rieky prevyšujú všetky národy a dokonale znášajú pobyt*

Kultové miesto starých Slovanov (rekonštrukcia)

vo vode.“ A ďalej uvádza, ako sa Slovania vo vode skvele maskujú. Ak ich vraj náhodou nepriateľ prekvapí, ukryjú sa vo vode. Dýchajú pomocou dlhej trstinovej stonky, ktorú vystrčia nad hladinu. Tak pokojne prečkajú útok, veď cez trstinovú trubičku sa im pohodlne dýcha. Ak nepriateľ nepozná trik, z trstinových stebiel na vode ťažko zistí, kde sa Slovania skrývajú.

O výzbroji slovanských bojovníkov píše: „Ako zbraň každý nosí dva krátke oštepky, niektorí aj pekné štíty... Používajú tiež drevené luky a krátke šípy napustené jedom, ktorý hneď účinkuje, ak poranený nevypije protilek alebo ak si nepomôže inými prostriedkami, ktoré sú známe skúseným lekárom, alebo ak si prípadne nevyreže ranu sám, aby sa otrava nerozšírila aj do ostatného tela.“ Všetkým, ktorí chcú či musia bojovať so Slovanmi, radí, aby proti nim postavili nielen jazdcov, ale aj veľa pešiakov, najmä „ľahkoodencov a kopijníkov“, i premnoho vrhacích zbraní, ktoré sú schopné zďaleka zasiahnuť protivníka. Ako užitočnú radu tento skúsený vojak pridáva: pretože v krajine Slovanov tečie mnoho riek, na výpravách proti nim treba myslieť nielen na výstavbu mostov a na stráže pri nich, ale

„treba mať vždy so sebou mechy z volskej alebo kozej kože, aby sa z nich dali robiť plavidlá“.

Z rozprávania tohto dejepisca, v ktorom mnohí historici vidia samého byzantského cisára Maurikia, dostatočne vidieť, že „holubičích duší“ sa medzi našimi slovanskými predkami vyskytovalo pramálo a že sa museli dobre okolo seba obracať, aby sa v drsnej a bojovo naladenej Európe nestratili.

Ako vyzerali naši slovanskí predkovia? Podobáme sa im alebo sme už celkom odlišní?

Na takto postavenú otázku sa odpovedá dosť ťažko. Naši prapredkovia, verní svojim náboženským predstavám, považovali za najprirodzenejšie každého nebožtíka spáliť, jeho popol uložiť do hlinenej nádoby a pridať k nemu milodary (najmä kus sliepky, nejaké vajíčko, prípadne vŕšeňový nožík – to aby na posmrtnom putovaní nebožtík nedajbože nehľadoval a mohol si prikrojiť aj kus slaniny). Až potom ho pochovali. Z úcty k nebohému niekedy navšili na hrob nevelkú mohyľu. Pravda, z takýchto hrobov nikto nevie určiť ani veľkosť, ani telesné znaky nášho predka. Ešte šťastie, že nie všetci Slovania mŕtvych

Staroslovanské nádoby pražského typu (Košúty, Matúškovo, Siladice)

Keramika podunajského typu (Želovce, 7. – 8. storočie)

spalovali, že niektorí predsa len uložili mŕtvych pekne do hrobu. Vďaka tomu vieme pomerne spoľahlivo opísať našich prapredkov.

Rozšíreným typom, ako svedčia hroby, bol človek s podlhovastou tvárou, plavovlasý, s modrými očami. Teda severský typ. Avšak na územiach, kde sa Slovania stretávali a miešali s národmi stepí – s pastiermi a kočovníkmi, vznikol aj typ

s krátkou tvárovou časťou, s menším nosom a tmavými gaštanovými až čiernymi vlasmi. Neskôr sa Slovania pohli z pravlasti, aby osídlili kraje, v ktorých dodnes žijú. Stretli sa tu s inými národmi – so stredozemnomorskými, s potomkami Keltov, s Germánmi a miešali sa s nimi. Niet teda jedného či jediného typu človeka, o ktorom by sa dalo povedať, že má jasné „slovanské“ telesné

znaky. Preto aj antropológovia našli u našich predkov až osem rôznych skupín, ktoré sa dajú odlíšiť telesnými znakmi. V jednom sa však zhodli: naši predkovia neboli nijakí dengľavci, ale urastení, telesne zdatní, mocní ľudia, ako si to vyžadovala práca na poli, v lese, pri dobytku.

Pol'nohospodárstvo a chov dobytka boli základnými zamestnaniami starých Slovanov. No kým les vydal kus zeme na zasiatie obilia, dalo to pekný kus práce. Stromy sa vyrúbali, zbavili haluzí a posťahovali na hromady. Konáre a menšie stromy sa naskladali na niekoľko veľkých kôp, zapálili a pekne sa nechali zhorieť až na popol. Ale s pňami, ktoré zostali po vyťatých stromoch, si nikto nevedel rady – museli ostať na mieste, až kým nezhnili. A zem zbavená lesného porastu, navyše zúrodnená popolom, sa mohla začať obrábať. Roľník teda zapriahol do jarma dobytok, pripál zaň radlo a ním kypril zem, aby do nej mohol zasieť obilie. Najčastejšie sial proso na kašu, ale pestoval aj ovos, jačmeň a žito – tak pôvodne všetci Slovania nazývali pšenicu, a to od slova žiť. Kolobeh života bol úzko spätý s poľnohospodárskym rokom a so všetkými jeho radostami i strastami.

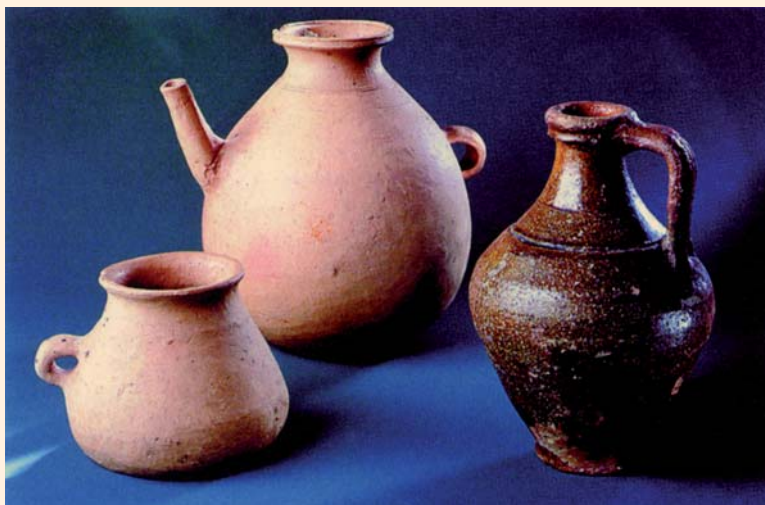
Namáhavá práca, pri ktorej sa zišla každá ruka, udržovala pospolu rodinu, rod, kmeň. Vznikali len malé osady a okolo nich fliačiky zeme na obrábanie. Keď sa stali neúrodnými, dedina išla za pôdou inde. Slovanský roľník bol sebestačný, dokázal si zhotoviť takmer všetko, čo v dome i okolo domu potreboval, teda i náradie. Len občas sa musel obrátiť na kováča, aby mu vykoval radlicu či rýľ. Nečudo, že v krajine nevznikli väčšie mestá ako strediská remesla a obchodu. A tak slovanské kraje ostávali bokom od dôležitých európskych i stredoázijských ciest. Zostávali kraji dedinčanov, roľníkov a pastierov, a pritom pre vtedajší

Hrob s nádobami s posmrtnou stravou (Nové Zámky)

svet tajomnými, uzavretými do seba. Preto nemáme o Slovanoch z doby, keď ešte žili vo svojej pravlasti, nijaké presné či spoľahlivé písomné správy. Každý z veľkých európskych národov tej doby iba tušil, že lesy a močiare, ale aj povodia riek v severovýchodnom cípe Európy skrývajú mohutnú ríavu ľudských rúk, ktoré svet raz bude musieť vziať na vedomie.

V prvých storočiach nášho letopočtu sa zdalo, že Slovania tu budú spokojne nažívať na svojej zemi, vo svojich chalupách, medzi svojimi stádami, ale aj božstvami, vílami a vodníkmi, a že svoju drsnú, no krásnu domovinu nevymenia za nič na svete. Nasledujúce storočia však túto predstavu vyvrátili.

Žltá keramika z hrobu v Nových Zámkoch (7. – 8. storočie)

Šperky z hrobu (Holiare, 8. storočie)

Strieborný poklad (Zemiansky Vrbovok, 7. storočie)

Pomocník vojvodcu Belizara

*Pomocník, o ktorom bude reč, sa volal **Prokopios** a žil, a písal v polovici 6. storočia nášho letopočtu v Byzancii. Pozornosť vzbudzuje tým, že sa v tejto vzdialenej dobe, keď väčšina ľudstva bola negramotná, prejavil ako vzdelaný muž s túžbou zanechať po sebe hŕbu kníh, ktoré sám napísal.*

Pokiaľ Prokopios pracoval v štátnych službách Byzantskej ríše, najmocnejšieho štátu svojej doby, nemal priveľa času na to, aby sa mohol venovať záľube – písaniu histórie. Najprv bol sekretárom známeho vojvodu a politika Belizara a potom dlhé roky pracoval ako jeho právny poradca, za čo vďačil svojmu vzdelaniu. Získal ho ešte doma, v Palestíne: v mestečku Caesarea navštevoval základnú školu, kým právnickú fakultu skončil v Gaze. Z úcty k dôležitému miestu svojho života sa aj podpisoval Prokopios z Caesarey.

Prokopios teda putoval s Belizarom a jeho vojskami po rôznych bojiskách rozsiahlej ríše. Zatlúal sa až na brehy stredného Dunaja a možno si nohy máčal aj v našom Hrone, Váhu či Ipli. A všetko, čo videl alebo považoval za pozoruhodné, preniesol do svojich historických diel, ktoré majú pre nás nepredstaviteľnú hodnotu. Pravda, nie ako celok, ale pre mnohé zmienky o našich predkoch. Slávny historik bol však dosť vrtošivý. Prvé dve rozsiahle diela – *O vojnach* (osem kníh) a *O výstavbe* (šesť kníh) – donekonečna oslavovali a ospevovali vtedajšieho byzantského cisára Justiniána Veľkého. Tretie dielo, ktoré má pozoruhodný názov *Utajené dejiny*, je

však už výsmechom, paškvilom a možno aj ohováraním toho istého Justiniána. Vďaka tomu tie isté fakty a deje môžeme pozorovať z dvoch strán, z dvoch odlišných zorných uhlov, pričom oba pohľady sú nesmierne zaujímavé a poučné.

V Prokopiových časoch ľudstvo zachvátila nevysloviteľná a nepochopiteľná cestovateľská horúčka. Väčšinu vtedajšej Európy spaloval od 3. storočia nášho letopočtu akýsi ošial nespokojnosti. Nikto nechcel zostať tam, kde jeho rod prežil celé stáročia či tisícročia. Napríklad Góti z juhu Švédska sa vybrali naprieč dnešným Nemeckom, Poľskom a Ukrajinou až na pobrežie Čierneho mora. No len čo si vybojovali priestor a začali budovať ríšu, napadli ich z východu kočovní šikmookí Huni a rozprášili ich. Časť Gótov utekala na západ a hľadali ochranu v Rímskej ríši, no až po krutých bojoch si vydobyli územie v dnešnom južnom Francúzsku. Odtiaľ sa Góti tlačili aj do Španielska a vyhnali tamojšie kmene Suebov a Vandalov. Tí sa na loďkách preplavili cez Stredozemné more a usadili sa v severnej Afrike.

Podobný osud ako Gótotv – presnejšie ich časť nazývanú Vizigóti, čo po slovensky znamená západní Góti – stihol aj ich nepriateľov – Hunov. Keď prekročili

Bronzová figúrka predstavujúca staroslovanské božstvo (Nemecko)

Kultové figúrky (Fischerinsel, Nemecko)

Dunaj, stredisko moci si urobili v Zadunajska na území dnešného Maďarska, a stadiaľ prenikali do celej Európy, aby lúpili a pustošili. Ich vodca Atila s pýchou hovorieval, že kam stúpi jeho kôň, tam už ani tráva neporastie. Národy od Volgy až po Rýn im dlho platili dane a poplatky. Aj dni hunskej vlády však boli spočítané. Po zrážke na Katalaunských poliach, ktoré ležali na území dnešného Francúzska, sa kmeň Hunov rozsypaný a z početného národa zostalo len meno v dejinách Európy a populárna Atilova prezývka „bič boží“.

Niektoré z kmeňov, čo v týchto pohnutých storočiach križovali Európu, boli však šťastnejšie a po usadení v novej vlasti sa stali jej trvalou súčasťou. Ich potomkovia tam žijú dodnes. Tak sa v severnej Itálii usídlili germánski Longobardi – po nich sa dnes severná časť Talianska volá Lombardia; v Galii zakotvili Frankovia a vytvorili základ

Francúzska a Francúzov; Bavori obsadili dnešné Bavorsko, Sasi Sasko... Podobne by sme mohli menovať ďalšie a ďalšie kmene, a kmeňové zoskupenia, ktoré dali novú tvár Európe práve v tomto pohnutom historickom období, a ktorých pohyb vedci nie najpresnejšie, ale predsa len prilihavo nazvali „veľké sťahovanie národov“.

Odpoveď na otázku, čo spôsobilo tento záchvat sťahovania, je veľmi ťažká. Azda najbližšie k pravde sú tí, ktorí sťahovanie nepovažujú za jeden z „rozmarov“ ľudstva a domnievajú sa, že ľudia k tomu hnali púť sebazáchovy, snaha udržať sa. Skúmaním podnebia sa totiž zistilo, že práve niekedy v 2. či 3. storočí sa začalo počasie na našej zemeguli prudko meniť. Udreli tuhé mrazy a po nich prišli suché letá. Širokánске ázijské stepi, ktoré dovtedy živili tisíce a tisíce pastierov, sa menili na vyprahnuté púšte. Ľudia, aby zachránili seba a do-

Základy starého slovanského domu (Bratislava, 5. – 6. storočie)

bytok – svojho základného živila, boli nútení sa odsťahovať a nájsť novú zem, nové pasienky, novú domovinu. Takto sa pohli nespočetné mongolské a turkotatarské kmene a tiahli do oblastí zaľudneného a bohatého Čiernomoria, do širokých južných rovín dnešného Ruska. Tu odpradáva prekvitala kultúra a civilizácia, ktorá sa sformovala najmä okolo gréckych kolónií na príhodných miestach na pobreží. Ale aj ďalej od mora, na úrodnej černoze, odnepamäti hospodárili roľníci. Nájazdy kočovníkov a zaberanie zeme cudzími pastiermi ich primali hľadať novú vlasť, nový priestor pre život. Mnohé národy z východu a zo severu sa vrhali na zaslúbenú a bohatú krajinu v oblasti Stredozemného mora – na Rímsku ríšu.

V prvej chvíli sa zdalo, že útoky, ktoré podnikli na najmocnejší európsky štát tej doby, skvele organizované rímske vojsko odrazí. Vnútri ríše sa však obja-

vili trhliny ozbrojeného povstanie otrokov a slobodných roľníkov, čím útočiace národy získali nového spojenca a za niekoľko storočí rozložili svetovládny štát. Rímske impérium sa priveľmi rozrástlo a bolo aj zvnútra ťažšie ovládateľné. Potom si barbari – ako Gréci a po nich Rimania nazývali každého cudzinca – založili v srdci Rímskej ríše svoje kráľovstvá. Barbarický kráľ Odoakar zosadil posledného západorímskeho cisára Romula Augusta a poslal ho do vyhnanstva. To sa stalo roku 476 nášho letopočtu, čo je dátum, s ktorým sa spája zánik Západorímskej ríše. Naďalej existovala Východorímska ríša s hlavným mestom Konštantínopol, ktorý Slovania nazývali aj „hrad cárov“, čiže Carihrad; po grécky sa mesto volalo Byzantion, podľa čoho sa ríša začala nazývať Byzantskou ríšou (v jej službách bol aj spomínaný Prokopios).

Takto sa veľkým sťahovaním národov začala písať nová éra v dejinách

Ozdoba z konského postroja (faléra)
(Žitavská Tůň, 8. storočie)

Nákončie a ozdoby z opasku (Želovce, 7. storočie)

Európy, takto nadobúdala formy aj nová politická mapa nášho územia. Stará rímska provincia Panónia, ktorá posúvala svoje hranice nielen na dnešné Záhorie, do Ponitria a k Trnave, ale vysielala vojská až k Trenčínu, sa rozpadla. Zostal po nej pamätný nápis, ktorý dal vyryť M(arcus) Valerius Maximianus, legát II. pomocnej légie z Aquinca, v roku 179 n. I. na trenčianskej skale a z ktorého sa dozvedáme, že v tých miestach stála osada zvaná Laugaritio. Rimanov odtiaľ vyhnali germánske kmene, ale ani ony nevydržali dlho a posunuli sa na západ, zanechajúc rozľahlé prázdne priestory pre nových osadníkov.

Naši predkovia, ukrytí v lesoch a močiaroch severu a severovýchodu, spočiatku odolávali horúčke sťahovania. Vyzeralo to tak, že zostanú na svojich odvekych miestach, v Povolí, v Pobaltí, v okolí Pripiatskych močiarov i na Ukrajine, a že im ani nenapadne pobrať sa za veľké vrchy Karpát do strednej či juhovýchodnej Európy. Na kmeňových zhromaždeniach rady starších sa však rozhodli, že skúsia šťastie pri hľadaní novej vlasti. A tak niekedy na prelome 5. – 6. storočia, bez toho, že by to niekto bližšie sledoval či vnímal, pohli sa masy Slovanov z pravlasti. Bolo

to práve v čase, keď sa byzantské vojská pohybovali na strednom a dolnom Dunaji a keď sa tu ponevierať aj náš takmer jediný informátor z tej doby Prokopios. A potvrdil, že už pred rokom 512 naši predkovia sídlili na území dnešného Slovenska, že obhospodarovali miesta, ktoré si vydobyli či jednoducho zabrali po Germánoch. Začiatkom 6. storočia tu teda žili, bojovali a nadväzovali priateľstvá s germánskymi Longobardmi, Herulmi či Gepidmi.

Udalosti v Karpatskej kotline prebiehali rýchlo a dramaticky:

Najprv sa sem prihnali Longobardi. Tých poznal veru každý už zďaleka podľa výzoru. Nosili dlhé fúzy a bradu, za čo si vyslúžili pomenovanie Dlhobradáči = Longobardi. Hlavu si zato vyholovali celkom dohola a len na temene si nechávali chumáč vlasov. Keď sa usadili po oboch brehoch Dunaja až do podhoria Álp, veľmi skoro sa dostali do konfliktu s iným germánskym kmeňom, ktorý žil v povodí Ipľa s Herulmi. Herulovia prehrali vojnu a ich rozbitý kmeň sa rozdelil na dve časti: jedna odišla do Ilýrie, druhá – ako spoľahlivo informuje Prokopios – sa rozhodla odísť naprieč „cez všetky kmene Slovienov“. Tiahla teda cez Slovensko,

možno cez Moravu, prešla Nemeckom a skončila až na ostrovoch v dnešnom Dánsku. Longobardi onedlho vyvolali ďalšiu zrážku, tentoraz s Gepidmi, žijúcimi na pomedzí dnešného Maďarska a Rumunska. Vtedy jeden zo synov longobardského kráľa Hildiges „ušiel k Slovienom“, kde sa mu podarilo zorganizovať veľký bojový oddiel, s ktorým chcel zasiahnuť do vojny. Po nezhodách a rôznych komplikáciách Hildiges so slovanským vojskom „poč-tom nie menej ako 6000 mužov“ odišiel bojovať proti Gótom až do Itálie, do okolia dnešných Benátok. Po úspešnej vojne, „prekročiac rieku Dunaj, vrátil sa opäť do oblasti Slovienov“.

Naši predkovia sa teda v prvej písanej histórii objavujú nielen ako pokojní pastieri, ale aj ako udatní bojovníci, ktorí rúcajú múry rímskych pevností až v samej Itálii, hoci zatiaľ iba v službách susedov. O ich udatnosti, keď sa polonahí a s primitívnou výzbrojou statočne stavajú na odpor každému, kto by im bránil osídľovať nové územia, vedel aj sám vojvodca Belizar. Prokopios o tom rozpráva celkom milú historiku.

Keď vraj Belizar viedol dlhú a neúspešnú vojnu proti Gótom, nevedel si nijako vysvetliť, prečo sa nepriatelia tak húževnato bránia a čo vlastne majú za lubom. Chcel stoj čo stoj chytiť živého zajatca – „jazyka“, ktorého by trochu pripreli a hneď by im všetko prezradil. A keď si Belizar lámal hlavu, ako dostať „jazyka“, ktosi mu poradil, že v jednom oddiele slúžia Slovania a tí sú na túto prácu veľmi šikovní. V tábore sa roznieslo, čo Belizar zamýšľa, a onedlho sa prihlásil slovanský dobrovoľník. „A teda tento Slovien zavčas rána sa prikradol blízko k hradbám, skryl sa v chrastí, skrčiac sa do kľbka, a prikryl sa trávou. Ráno ta prišiel Gót nazbierať čerstvú trávu, pričom sa často obzeral na nepriateľský

tábor, aby sa k nemu niekto nepriblížil. Od chrastia neočakával ani najmenšie nebezpečenstvo. Slovien, vrhnúc sa naňho zozadu, chytil ho nič netušiaceho, silno ho stisol oboma rukami okolo tela, odvliekol do tábora a odovzdal veliteľovi,“ uvádza dejepisec a dodáva, že Slovieni sa aj tu preslávili ako bojovníci „navyknuť skrývať sa i za malý kameň alebo za najbližší krík a loviť nepriateľov“.

V jednej ruke zbraň, v druhej motyka – tak vstupovali naši predkovia do krajiny, ktorú my dnes nazývame Slovenskom.

Jedni išli s rodinami, s dobytkom i zásobami poživne cez karpatské priesmyky, aby osídlili úrodné nížiny a doliny a začali nový život. Druhá časť obišla vrchy a prenikla na naše územie povodím širokého Dunaja, ktorý ju bezpečne viedol a nenechal zablúdiť. Slovania osídľovali nové kraje bez veľkého křiku, bez nadmerného rinčania zbraní, nenápadne. Tak usudzujeme z toho, že doboví informátori o tom vedia viac ako málo. Ba ani Prokopios, ktorý je najvýznamnejším historikom 6. storočia, nám veľa nepovie. Pravda, sme vďační aj za to málo. Za to, že vieme, ako sa Slovania, len čo dosiahli stredný a dolný Dunaj, priam vrátili na Balkánsky polostrov a jeden z ich prúdov obsadil časť územia kedysi slávneho Grécka. (Nedávno archeológovia naozaj našli zvyšky po Slovanoch pod gréckym vrchom Olymp.) Potom sa Slovania obrátili do Istrie a do Dalmácie a veľká časť, ktorá prekročila rieku Labe, zaľudnila až dnešné nemecké kraje. Keď v 9. storočí neznámy autor písal o tom, ako Slovania obsadili Európu, celkom vecne pripomenul, že „sa nezrodili, ale boli zasiati“. Tým chcel ukázať na početnosť nového národa, ktorý vošiel do nových európskych dejín, národa, ktorý uzavrel éru veľkého sťahovania národov.